

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія
ПРАВО
Випуск 4

Ужгород
2005

© ТОВ "Поліграфіконт", Львів, 2005
© Інститут юридичних наук, Львів, 2005
© Ужгородський національний університет, 2005

ЗМІСТ

7 РОЗДІЛ I. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

<i>Миклогда В.П., Слава С.С., Сембер С.В.</i> Роль місцевих громад у розвитку прикордонного співробітництва	7
<i>Дзейко Ж.О.</i> Становлення законодавчої техніки у нормотворчості Гетьманської України (середина XVII століття - кінець XVIII століття)	12
<i>Болдижар М.М.</i> Пошуки форм державності на Закарпатті після Першої світової війни.....	19
<i>Палінчак М.М.</i> Держава та церква в Російській Федерації	25
<i>Andrea Moravčíková</i> Electronic Legal Acts in Slovak Republic.....	30
<i>Рогач О.Я.</i> Генезис поняття "суб'єктивне право".....	34
<i>Іващенко І.Г.</i> Особливості азійської суспільно-економічної формації.....	38
<i>Панов А.В.</i> Альтернативи державного розвитку Закарпаття після Першої світової війни.....	43
<i>Ленгер Я.І.</i> Сучасна правова реформа: питання нормотворчості.....	47
<i>Турянця В.В.</i> Теорія і практика трансформації постсоціалістичного суспільства у демократичне: основні характеристики та забезпечення прав і свобод людини і громадянина (на прикладі Словаччини і Чехії).....	50
<i>Кушнір Н.П.</i> Права та свободи людини і громадянина за законодавством Першої Чехословацької республіки	55
<i>Гомонай В.В.</i> Правові основи земельної реформи в Першій Чехословацькій республіці (1918-1938 рр.).....	58

62 РОЗДІЛ II. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

<i>Бисага Ю.М.</i> Застосування конституційно-правових засобів захисту прав людини й громадянина в процедурі адміністративного оскарження рішень органів державної податкової служби.....	62
<i>Бслов Д.М.</i> Тимчасове заміщення повноважень президента: досвід зарубіжних країн	67
<i>Переш І.Є.</i> Становлення моделей правової охорони конституції постсоціалістичних держав.....	71
<i>Алмаші М.М.</i> Права національних меншин у рамках Організації з безпеки і співробітництва в Європі	74
<i>Сарай Р.Д.</i> Конституційно-правове становлення інституту виборів до Сенату Чеської Республіки	78

УДК 342.4

СТАНОВЛЕННЯ МОДЕЛЕЙ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ КОНСТИТУЦІЇ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ ДЕРЖАВ

Переш Іван Євгенович,

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри теорії та історії держави і права
Ужгородського національного університету*

На початку 1990 років практично у всіх постсоціалістичних країнах були прийняті нові конституції або суттєвим змінам та доповненням були піддані вже діючі. У Болгарії, Польщі, Румунії, Словаччині, Чехії та державах СНД конституційні реформи відбувалися шляхом прийняття нових конституцій, а в Угорщині шляхом внесення змін та доповнень до вже діючого основного закону.

Що стосується країн СНД, то практично всі вони пройшли шлях від проголошення декларацій про державний суверенітет, до прийняття нових конституцій.

Зміни державного ладу постсоціалістичних країн Центральної, Південно-східної Європи та країн СНД включили проголошення принципів розподілу влади, багатопартійності, незалежності судової влади та створення спеціальних правових механізмів, які покликані здійснювати контроль за дотриманням прав і свобод. У більшості країн таким головним механізмом став орган конституційної юрисдикції, де під конституційною юрисдикцією слід розуміти законодавчо закріплену систему прийняття загальнообов'язкових рішень з конституційно-правових питань чи спорів.

Проаналізувавши конституційну практику держав світу, можна виділити декілька моделей конституційної юрисдикції: американську, австрійську та похідну від неї – квазісудову. Спільними для них є те, що в їх рамках охорона конституційності здійснюється органами судового типу незалежно від того, чи входять вони до системи загальних судів, чи йде мова про окремий орган, який своїм створенням, організаційною структурою, спеціальною компетенцією відрізняється від судів загальної юрисдикції.

Американська модель конституційної юрисдикції. Історично старшою вважається модель загального (децентралізованого, дифузного) конституційного судочинства, при якій контроль конституційності здійснюють всі суди загальної юрисдикції [1, с. 2]. Вона виникла у США, тому її ще називають американською моделлю. Дифузна модель конституційного судочинства бере початок з 1803 року, коли рішенням по справі Мербері Верховний Суд США вперше визнав неконституційність федерального закону, а також поста-

новив, що Конституція, як і інші закони, може бути предметом судового тлумачення. Тому суди можуть тлумачити Конституцію, щоб вирішувати справи у відповідності з нею, а у випадку виникнення протиріч між Конституцією та законом суди забор'язані застосовувати Конституцію як "вищий закон" [2, с. 7-8].

Особливість американської моделі полягає також у тому, що конституційність об'єктів контролю перевіряють суди загальної юрисдикції при розгляді конкретних справ у відповідності із звичайною процедурою (децентралізований контроль) або Верховним (Вищим) судом чи його спеціальними палатами за особливою процедурою (централізований контроль).

У США, Аргентині, Норвегії будь-який суд загальної юрисдикції може визнати закон неконституційним. Якщо справа дійде до Верховного Суду і він також визнає закон неконституційним, то це рішення стає загальнообов'язковим для всіх судів. В Австралії, Індії, на Мальті конституційність закону дозволено перевіряти тільки Верховному Суду. Також для здійснення конституційного контролю у Верховних Судах деяких країн можуть утворюватися спеціальні конституційні колегії, палати (конституційна колегія Державного Суду Естонії).

Австрійська модель конституційної юрисдикції. Австрійська модель концентрованого і спеціалізованого конституційного судочинства виникла в Австрії і на сучасному етапі переважає у державах континентальної Європи [3, с. 2], тому її ще називають континентальною та європейською моделлю.

Її особливість полягає у тому, що конституційність об'єктів контролю перевіряють спеціалізовані конституційні суди, які наділені конституційною юрисдикцією, що реалізується шляхом самостійного конституційного правосуддя. Визнання органами конституційного правосуддя, наприклад, закону неконституційним означає зупинення дії даного закону, тобто по суті його відміну, і додаткового рішення парламенту з питання дії неконституційного закону, як правило, не вимагається.

Європейська модель допускає також можливість здійснення конституційного право-

суддя квазісудовими органами, які відрізняються особливостями розгляду справ. Так, розгляд справ у конституційних судах здійснюється з дотриманням головних принципів судочинства (усність, гласність, змагальність та ін.), а конституційні ради здійснюють закритий та письмовий розгляд [4, с. 158-159].

На відміну від американської моделі конституційного контролю, що була сформована на основі прецедентів, європейська модель є результатом теоретичних досліджень професора Віденського університету Г. Кельзена на основі діяльності Верховного Суду Австрії, який "намагався обґрунтувати правові гарантії конституції у відповідності з ідеєю ієрархії правових норм" [5, с. 456].

Діяльність органу конституційного контролю, на думку Г. Кельзена, має забезпечувати "естетику права" та гарантувати логічну єдність системи правових норм, з яких складалась його концепція "чистого" позитивного права, а також захищати позитивне право від втручання у його сутність інших нормативних систем, наприклад моралі або природного права. Він обґрунтовував необхідність створення конституційного суду не тільки нагальною потребою забезпечити верховенство конституції як юридичного документа, а й "пом'якшити" підозри європейських політиків щодо судовського втручання у здійснення їх "суверенних" законодавчих повноважень. Це була альтернативна пропозиція з метою наукової нейтралізації затятих прихильників американської моделі судового конституційного контролю. Головним аргументом Г. Кельзена було те, що централізований судовий конституційний контроль не може бути ні узурпацією парламентського суверенітету, ні політичним контролем [6, с. 174].

Виходячи із загального аналізу моделей конституційної юрисдикції спробуємо виділити та проаналізувати специфічні моделі конституційної юрисдикції постсоціалістичних країн.

Виділення даних моделей слід здійснювати з врахуванням трьох основних критеріїв: 1) за органом, який вправі здійснювати контроль за конституційністю нормативних актів; 2) за обсягом повноважень органів конституційного контролю (нагляду); 3) за обсягом забезпечення незалежності суддів.

Виходячи з вищенаведеного, можна виділити три основні моделі конституційної юрисдикції постсоціалістичних країн: 1) парламентська модель конституційної юрисдикції; 2) спеціалізована модель, яку в свою чергу можна поділити на центральноєвропейську та пострадянську моделі; 3) змішана модель.

Парламентська модель конституційної юрисдикції характерна для країн, які зберегли деякі устої соціалістичного режиму, але поряд із цим здійснюють перехід до демократичного

режиму, і в яких контроль за конституційністю нормативних актів здійснює парламент. Зокрема така модель присутня у Китаї та Туркменістані.

Так, у Китайській Народній Республіці контроль за виконанням конституції здійснює вищий законодавчий орган державної влади – Загальнокитайські збори народних представників (ЗЗНП), а також Постійний комітет ЗЗНП, який є постійно діючим органом ЗЗНП у період між сесіями Парламенту, здійснює функції вищого органу державної влади, несе відповідальність перед ЗЗНП, підзвітний та підконтрольний йому.

Також Постійний комітет наділений правом тлумачення Конституції, але Загальнокитайські збори народних представників мають право змінювати чи скасовувати таке тлумачення.

Що стосується Туркменістану, то відповідно до ст. 67 основного закону, повноваження здійснювати контроль за відповідністю нормативних актів органів державної влади і управління Конституції та законам, а також тлумачити закони відносяться до виключної компетенції Парламенту Туркменістану – Меджлиса.

Спеціалізована модель конституційної юрисдикції присутня в державах, де утворені спеціальні судові (як правило, конституційний суд), чи квазісудові органи, які покликані здійснювати виключні повноваження щодо забезпечення відповідності нормативних актів основному закону держави та виконувати ряд інших виключних повноважень. Тому в залежності від обсягу здійснюваних повноважень спеціалізовану модель можна поділити на центральноєвропейську та пострадянську модель.

Центральноєвропейська модель, куди слід віднести Чехію, Словаччину, Польщу та Болгарію, характеризується наділенням конституційних судів широкими повноваженнями щодо правової охорони не тільки конституційної законності, але й законності в цілому, завдяки чому органи конституційного правосуддя є одними із найважливіших державних та політичних інститутів. Зокрема, конституційні суди Чехії та Словаччини вправі здійснювати обов'язкове тлумачення конституції, вирішувати спори між державними органами та органами місцевого самоврядування щодо їх компетенції, спори про конституційність діяльності політичних партій та їх об'єднань, про законність результатів виборів та референдуму, здійснювати контроль за відповідністю нормативно-правових актів Конституції та законам, розглядати скарги та позови фізичних та юридичних осіб про порушення їх основних прав і свобод рішеннями судових органів чи діями публічної влади, приймати рішення щодо процедури імпічменту глави держави тощо.

Пострадянська модель характеризується обмеженими, у порівнянні з центральноєвропейською моделлю, повноваженнями. Зокрема, до неї слід віднести такі держави, як Азербайджан,

Білорусь, Вірменію, Грузію, Киргизію, Молдову, Росію, Таджикистан, Узбекистан та Україну, в яких конституційні суди є органами охорони конституційності і наділені такими повноваженнями, як вирішення питань про відповідність нормативних актів конституції, тлумачення основного закону, дача висновків щодо конституційності проведення процедури імпічменту глави держави. В деяких країнах конституційні суди також вправі вирішувати спори про розподіл компетенції між державними органами та органами місцевого самоврядування (Азербайджан, Грузія, Росія, Таджикистан), вирішувати питання про конституційність діяльності політичних партій (Азербайджан, Вірменія, Грузія, Молдова), розглядати справи про конституційність референдуму, виборів президента та депутатів парламенту (Вірменія, Грузія, Молдова).

За обсягом забезпечення незалежності суддів пострадянську модель також можна поділити на дві групи. До першої відносяться країни, в яких конституційно закріплений інститут недоторканості суддів органів конституційного правосуддя (Азербайджан, Грузія, Киргизія, Росія, Таджикистан, Узбекистан, Україна), а до другої групи – держави, в яких судді позбавлені недоторканості (Білорусь, Вірменія, Казахстан, Молдова).

Змішана модель конституційної юрисдикції характеризується тим, що охорону конституційності здійснюють як спеціалізовані, як

правило, квазісудові органи, так і парламент. Така модель конституційної юрисдикції присутня в Казахстані, Монголії та Румунії. Зокрема, Конституційна палата Казахстану та Румунії, Конституційний Цец Монголії при вирішенні питань відповідності нормативних актів конституції наділені тільки правом приймати рішення про призупинення вступу в силу чи дії закону, який вступив у силу і не вправі скасувати його. Це рішення у Казахстані вправі приймати Сенат та Мажиліс, у Румунії – Палата депутатів та Сенат, а в Монголії – Великий Державний Хурал Монголії.

Отже, виходячи з вищенаведеного, можна дійти висновку, що американська модель конституційної юрисдикції, при якій контроль конституційності здійснюють суди загальної юрисдикції, не є характерною для постсоціалістичних держав. Вони запровадили механізм конституційного контролю та нагляду законів, який здебільшого заснований на кельзенівській моделі конституційної юрисдикції, що визнана класичною для більшості європейських країн та похідній від неї квазісудовій моделі. Але в той же час, слід зазначити, що для органів конституційного судочинства постсоціалістичних країн характерні індивідуальні моделі конституційної юрисдикції. Це, насамперед, пов'язано із правовою системою тої чи іншої держави, історичними звичаями, традиціями, статусом органу конституційної юрисдикції та його місцем у системі розподілу влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Sládeček V. Ústavní soudnictví. – Praha: C.H.BECK, 1999. – 142 s.
2. Алексеенко И. Г. Европейская модель конституционной юстиции (сравнительно-правовая ретроспектива). – Днепропетровск, 1998. – 230 с.
3. Sládeček V. Ústavní soudnictví. – Praha: C.H.BECK, 1999. – 142 s.
4. Алебастрова И. А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учебн. пособие. – М.: Юриспруденция, 2000. – 304 с.
5. Медушевский А. Н. Сравнительное конституционное право и политические институты: Курс лекций. – М., 2002. – 510 с.
6. Чистое учение о праве Ганса Кельзена. Избранные тексты. Вып. 1. – М.: ИНИОН АН СССР, – 1987. – 174 с.